

широковідомі й цінувались християнськими мислителями. Проте до наших часів дійшла тільки його апологія – «Промова проти еллінів».

Центральною темою твору постає аргументація зв'язку двох світів., яку Т. знаходить як у факті божественного творення, так і в ідеї всезагального апокатастасиса. «Бог был вначале; а начало есть, как мы приняли, разумная сила. Господь всего, будучи основанием всего, прежде сотворения мира был один; поелику же Он есть сила и основание видимого и невидимого, то вместе с Ним было все; с Ним существовало как разумная сила, и Само Слово, бывшее в Нем. Волею Его простого существа произошло слово, и Слово произошло не напрасно – оно становится перворожденным делом Отца» (Татиан. Речь против эллинов // Ранние отцы церкви. – Брюссель., 1988. – С. 373-374). Т. наголошує, що Слово, на відміну від створеного, народжується шляхом повідомлення, а не за допомогою відсікання, бо те, що відсічено, відділено від першопочатку, а те, що виникло через повідомлення і прийняло вільне служіння, не зменшує того, від кого походить. Тим самим Т. закладає цеглину у справу логічного доведення рівності Отця і Сина в Трійці.

Божественний початок є запорукою воскресіння. Як тільки Бог, на думку Т., постає як Початок, ним приводяться до актуальності протилежності: «час-вічність», «скінченне-нескінченне», «смертне-безсмертне», «дух-матерія», «кінець-воскресіння» тощо. Адже до творення Бог – Єдиний; це одиничність невимовного, ненародженого, безіменного, де не мають сенсу будь-які визначення і протилежності. З «початком» Єдине вже ніби повертається такою іпостассю, що покладає множинне, тобто тварне, скінчене, смертне. Але, вважає автор, ми створені не для того, щоб остаточно зникнути в смерті. Можливо, ми створені саме для того, щоб скінчитись як скінчене і знов повернутись у божественну силу. Смерть ніби залучає до безсмертя, але для цього людина має повернути собі втрачену внаслідок гріхопадіння здатність слухати Слово, знаходити нескінченне в скінченому, а божественне – в собі. Це буде умовою «повернення» і воскресіння.

ТЕЛЕЗІО (Telesio) Бернардіно (1509-1588) – італ. натурфілософ доби Відродження. Походив із знатного роду, навчався в Падуанському університеті, по закінченні якого (ступінь доктора в 1535) вступає до гурту мислителів, що був відомий як Козентинська академія. Проживав переважно в Неаполі та Козенці. Перші дві книги великої роботи Т. «Про

природу речей відповідно до їхніх принципів» («De rerum natura juxta prorpria principia») надруковано в 1565, розширене вид. в 9 кн. — у 1586.

Падаючи переваги емпіричним методам у дослідженні природи, Т. вважав, що існує лише один шлях до розуміння «будови світу та речей» — це вивчення природи з її самої, згідно з її власними началами. Тому властивості речей природного світу завжди «слід виводити із самих речей», осягаючи їх за допомогою чуттєвого сприйняття, а не за посередництвом розуму. Отже, за Т., основа пізнання — відчуття. На відміну від розуму, вони більш досконалі та достовірні, наділені необхідною здатністю до узагальнень і тому заслуговують більшої довіри. Критикуючи схоластичний аристотелізм як умоглядне знання та позбавляючи його виняткового значення, Т. не відкидає розуму взагалі як засобу пізнання, а наділяє його функціями відображення та оцінки тієї інформації, що сприймається відчуттями.

Стрижневою темою натурфілософії Т. є вчення про три принципи (начала), з яких складаються всі речі природного світу. Сутність будь-якої речі визначається певним поєднанням двох активних начал («діючих природ») — тепла й холоду, та одного пасивного — «тілесної маси», матерії. Аспекти тепла та холоду безтілесні й не здатні існувати самі по собі (поза матерією), але як активні принципи постають вирішальними чинниками будь-яких змін та перетворень у світі, їхні кількісні співвідношення якісно обумовлюють фізичні стани та властивості речей. Пасивний принцип — матерія — надає речам тілесності та маси, вона самототожна, незнищенна, інертна, «темна» і «майже мертва». Вміщення (сприйняття) матерією активних начал зумовлює можливість існування речей. Зокрема принцип тепла виступає джерелом руху в природі (Т. заперечує першорухій *Аристотеля*), а також витоком та основою будь-яких форм органічного життя.

Простір всесвіту скрізь однорідний (ізотропний) та тілесний (заповнений матерією). У речовині землі персважає принцип холоду (пільма, нерухомість, щільність); сонце та небо (уособлення принципу тепла) складені з «вогню» — чистої та прозорої, «рухливої, тонкої та світлої» «субстанції». За Т., світ створений Богом. Небесним тілам і природним речам Творцем одвічно надана здатність руху (завдяки принципу тепла), тому світобудова не потребує постійного втручання Його волі (цілком дійстичний принцип). Як і життя взагалі, свідомість

та душу людини Т. витрактовує як результат дії «життєвого принципу», «природного духу», що пов'язаний з активним началом тепла. Цей «дух» (spiritus) є субстанцією душі, розподілений по всьому тілу, здійснює його рух та надає можливості людині відчувати. Він також зумовлює прагнення людини до самозбереження як природної властивості всіх живих істот. Тобто, за Т., «життєвий дух» людини споріднений із «духом» тварин, але сутнісно є більш «тонким», «теплим» та «благородним». Проте потяг людини до вищого знання і самовдосконалення, особливу специфіку її свідомості та певні соціальні якості (любов до ближнього, здатність до самопожертви) Т. пояснює наявністю в неї другої – «вищої», «божественної» – душі. Якщо перша – смертна і гине разом із тілом, то друга – нематеріальна, безсмертна, вічна. Як «богонагнєнна» вона наділена здатністю до пізнання Бога, яке Т. відкладає на її майбутнє позатілесне («небесне») існування.

Емпіричні методи дослідження природи, як теоретичні та методологічні засади дослідного природознавства, розробляли послідовники Т.: Т. Кампанелла, Ф. Бекон, Т. Гоббс.

Є.В. Козлов

ТЕОЛОГІЯ (грецьк. Θεολογία, букв. – богослов'я) – вчення про Бога, яке побудоване в логічних формах ідеалістичної спекуляції на підставі текстів, що вважаються свідченням Бога про Самого Себе, або Одкровення. Т. передбачає концепцію особистісного Бога, Який повідомляє людині знання про Себе за допомогою Власного Слова. Отже, Т. можлива тільки в рамках теїзму. Містичні вчення нетеїстичних релігійних систем не можуть бути зараховані до феномена Т. – серед них конфуціанство, даосизм, дзен-буддизм тощо. У точному значенні слова про Т. можна говорити стосовно віровчення трьох теїстичних релігій – іудаїзму, християнства, ісламу. Щодо індуїзму та буддизму, то теїзм як форма мислення можлива всередині них лише тому, що вони містять тільки елементи останнього. У філософії християнського Середньовіччя термін Т. пройшов шлях від ототожнення в патристиці з язичницькими вченнями про богів і античною філософією взагалі, а тому і неприйняття, до усвідомлення в ній «священного вчення» (Тома Аквінський), тобто дисципліни, відмінної від філософії, – у зрілій схоластиці. У Т. розрізняють дві форми: одна передбачає понадраціональне одкровення, а друга зводиться до раціоналістичної інтерпретації останнього. Звідси – двохярусна конструкція: нижчий ярус – філософська спекуляція про